

Ольга АБОЛМАСОВА

ПЕРЕСЕЛЕННЯ СЕРБІВ В РОСІЙСЬКЕ ЦАРСТВО В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 18 СТОЛІТТЯ

Мені дуже приємно потрапити у таку поважну, шановну аудиторію. Приємно, бо вперше приймаю участь у зібранні науковців такого рівня. Бо більше відношу до себе поняття „краєзнавець”, а не „науковець”. Та це вповні виправдано, тому що в глибинці, а саме з такої я приїхала, наука часто базується на спогадах, переказах, легендах, бувальщинах. Саме так побудоване моє дослідження, бо посилення на наукові джерела, архівні документи рідші від того, що вдалося з’ясувати у розмовах зі своїми земляками. Але, на мою думку, це не є причиною вважати такі дослідження дріб’язковими. В підтвердження вищесказаного наведу слова білоруського письменника Олеса Адамовича: „У пам’яті народній – ось де міра правди, міра болю, міра справедливості історичної”.

Але не звернутися до теми переселення сербів в XVIII ст. на землі України було просто неможливо. Бо народилася я в місці, де квартирувала 16 рота Сербського пандурського полку (шанець Чонград) – тепер це село Андрусівка. Проживаю сьогодні в місті Світловодську, яке об’єднало в собі с.Табурище (шанець Табуриште) і переселений із зони затоплення водосховищем Кременчуцької ГЕС Новогеоргіївськ (до 1822 року Крилов). В Крилові містився Штаб Сербського пандурського полку і стояла його 1 рота, в Табурищі стояла 2 рота. А ще, розростаючись, місто Світловодськ ввібрало в себе село Ревівку (сьогодні це Заводський мікрорайон міста), яка не тільки за переказами старожилів, а і на основі архівних документів була заснована в середині XVIII ст. вихідцями із Сербії. Моє дослідження – це скалочки величезного дзеркала, на якому вимальовуються постаті переселенців із Сербії. Ці скалочки будуть про село Глинськ, в яке в середині XVIII ст. вступили гусари (єдине гусарське село, бо у всіх інших були військові піхотинці) і про Миронівну (шанець Мандорлак), де стояли пандури 18 роти Сербського полку, і про Іванівну (за сербів тут стояла 14 рота і шанець іменувався Яново або Янополь).

Саме в нашому краї розрослись пагони родоvodu полковника австрійської служби Івана Хорвата от Куртич, який в 1750 році разом з рідними та офіцерами із сербів явились до російського посла у Відні графа Бестужева-Рюміна з заявою про дозвіл переселитися в Росію. Роком пізніше згоду уряду було отримано. 13 жовтня 1751 року Хорват з 218 сербами приїхали до Києва.

Місто Крилов не випадково було вибрано штабним містечком. Саме тут, згідно Сенатського Указу від 30 жовтня 1743 року було споруджено „от неприятельських набегов крепость в пристойном месте по тамошнему обычаю”. Виконання цього указу було покладено на Миргородського полковника Капніста, котрий разом з французьким інженером де-Боксетом оглянув всі задніпровські степи, склав їм план і карту. В перелік „пристойних місць” потрапили і землі, де в Дніпро впадав Тясмин і де вже стояло село Крилов. Від цього села шанець і отримав назву Криловський шанець.

Як стверджує В. І. Тимофійенко в книзі „Міста Північного Причорномор'я в другій половині XVIII ст.», на останках старих укріплень, котрі існували тут в часи Київської Русі і в XVI–XVII ст., були побудовані фортеці. Наведу опис фортеці Крилов: „Крепость площадью около 8 десятин была прямоугольной со скругленной юго-западной частью. Бастионы и полубастионы размещались на углах и вдоль куртин, в связи с чем укрепление получило копонирное начертание. Внутренняя территория без соблюдения регулярной планировки была застроена офицерскими домами, казармами, церковью и торговыми лавками» (Бокій Н., Брайченко О., Куценко Л. *До джерел історії краю*. Кіровоград 1994, с. 82).

Землі, на які планувалось переселити сербів, вже були освоєні вихідцями із Гетьманщини, Запоріжжя, Слобожанщини, Польщі.

Та російський уряд дорожив іноземними переселенцями і було прийнято рішення пожертвувати місцевим населенням. На прохання Хорвата гусарський полк і пандурський повинні бути складені із 20 рот. За його пропозицією гусарські полки повинні були одержувати жалування, рівне російським гусарським полкам, а пандурські на третину менше, причому замість порціонів і раціонів повинна бути відведена земля; в мирний час мати їм вільну торгівлю у внутрішніх областях Імперії, в Криму, Молдавії і Польщі; казна повинна попервах видати їм усю зброю і знарядити робочих для спорудження фортець.

Інструкція Сенату передбачала слідує. Сербських колоністів, сучасних і майбутніх, селити в задніпровських місцях, а саме в таких межах: від гирла річки Кагарлика прямою лінією до р. Турії, від останньої до гирла Кам'янки, а потім на верхів'я Березівки, нарешті до витоків Омельника і вниз по річці до впадання її в Дніпро; на цих місцях поселити один гусарський і один пандурський полк і назвати це місце Новою Сербією; гусарські роти, на прохання Хорвата, повинні були стояти одна від одної на 8 верст, а в степу на 30; пандурські – на 6, в степу ж на 25. Відвести поселенцям ділянки таких розмірів: капітанам по 100, поручикам по 80, підпоручикам по 70, прапорщикам по 50, рядовим по 30-20 чвертей на сім'ю, духовенству – з деякою надбавкою; школи і духовенство повинні утримуватись сербами на власний кошт; спорудити земляну фортецю, а з цією метою виставити по дві тисячі чоловік із малоросійських полків. На утримання гусарських і пандурських полків і штабу належить видавати у воєнний час по 524.590 крб. 11 коп., в мирний – по 124957 крб. 95 коп. на рік та одноразово на виготовлення зброї та амуніції 109.053 крб. 50 коп.; суд і розправа вручались Хорвату та Глебову, які повинні були діяти згідно воєнного статусу та існуючих постанов. Попередні мешканці цих місць повинні були або повернутися в колишні місця мешкання (якщо вони були втіка-

чі), або поселитися за межами Нової Сербії, для чого діставали допомогу від казни.

Так з'явилися і в наших придніпровських місцях, замість сіл, шанці (Єлисаветградський вестник № 3121. VI. 1877), обнесені земляним валом і укріплені відповідно до місцевих зручностей і ступенів небезпеки. Серед таких шанців були: Глинськ, Крилів, Табурище, Іванівка, Велика Андрусівка, Миронівка.

Перша рота Сербського пандурського полку знаходилась в Крилові, тут же був і штаб полку, яким керував підполковник Михайло Хорват. Згодом в полку служили: майор Аркані, капітан Богдан Попович, майор Микола Чорба, майор Йосип Цветинович, майор Леву, капітан Ольшевський. З приходом сербів Крилов не змінив свою назву. Опис Крилова зробив Симеон Степанович Пищчевич в книзі „Известие о походе Симона Степановича Пищчевича 1731 -1785гг.” Вийшла книга в 1884 р. Сподіваюсь, що матиму змогу тут ознайомитись із сербською версією книги *Життя генерал-майора і кавалера Симона сина Стефана Пищчевича*. Пищчевич володів селом Павлівка.

Симеон Степанович Пищчевич згадується в „Описі населених пунктів Єлисаветградського повіту 1798 р.», як власник села Павлівки.

Але сьогодні в селі та і в районі, я не виявила носіїв цього прізвища. В 90-х роках минулого вже століття вчитель-пенсіонер Андрій Артемович Шаповал записав легенду, яку йому розповів 105-річний житель Свинарки Григорій Гончар. Згадується в ній пан на прізвище Пищчевич. Ось ця легенда:

„...Це було давно-давно, ще за кріпацтва. У бідних батьків зростало прекрасне дівча. Була в дівчинки коса до пояса, а в косі – стрічка голуба. Спливли літа, як у струмочку вода. Підросло дівча і стало чудової вроди дівчиною. Хто не йде-задивиться на неї струнку, як тополенька. А що працелюбна була, руки мала золоті. Вже й хлопці почали задивлятися на юнку з сяючим обличчям. Як той хміль в'ються хлопці біля дівчини. І вона покохала хлопця, лагідного, працелюбного юнака Григорія, такого ж бідного красеня, як і сама.

Та недовгим було їх кохання. Молодий пан Пищчевич захотів зробити дівчину-красуню своєю покоївкою. Наказав пан доставити красуню в покої. А дівчина була гордою, вирішила бути з коханим хоч і на тім світі. Втекли юнак з дівчиною, але недалеко, ось-ось панські гінці наздоженуть їх. Побачили вони, що не втекти їм, вперше поцілувалися, заломили руки і почали благати:

– Рідна земелька! Ти багата і плідна, всіх годуєш, усіх напуваєш, усіх з бід визволяєш. Захисти нас, рідна земле, сховай нас від лютих панських посіпак. Збережи в парі нашу вірну, щирю любов.

Там, біля Криничної гори в селі Павлівні, де зупинилися юнак і дівчина, утворилися дві великі криниці. Вода в них чиста, прозора, аж через край хлюпається. І джерела в них нуртують, немов палкі серця закоханих.” (*„Наддніпряньська правда”*, 1992 р. 16 травня).

Та найбільше свідчень про перебування в нашому краї сербів вдалося знайти про представників роду Хорватів. Як свідчить „Енциклопедичний словник” К. К. Арсеньова (1903 р.) – цей дворянський сербського походження записаний в IVч.

Родової книги в Херсонській, Харківській і Курській губерніях. В 1689 р. роду було „пожаловано імператором Леопольдом „диплом на дворянство и герб”.

Герб роду Хорватів знаходимо в „загальному Гербовнику дворянських родів Всеросійської імперії. З січня 1836 р. цар Микола I (Палкін) зробив напис над гербом роду „быть по сему”.

Які ж сліди залишили в нашому районі представники цього роду?

В „Описании населенных пунктов Елисаветградского уезда к карте 1798 г.” (ф. 1350, оп. 312, с. 238) знаходимо данні про сільце Ревівка прим'єр-майора Федора Івановича Хорвата.

В географічно-статистичному словнику Російської імперії (т. IV СПб, 1873) знаходимо опис уже містечка Ревівка. Засновано воно, як сказано в документі, сербськими вихідцями в другій половині XVIII ст., а містечком стало в 1848 році. А роком раніше було складено „Справу по Указу Сенату про перейменування села Ревівка Олександрійського повіту Херсонської губернії, що належить спадкоємцям колезького радника Хорвата в містечко і започаткування в ньому ярмарків і торгів”. Справу розпочато 25 серпня, а закінчено 24 жовтня 1847 року. Як свідчить цей документ слухали рапорт „исправляющего должность Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора. Наказано было означенный рапорт препроводить к министру Внутренних Дел” Ось яку резолюцію дав міністр:

„Село Ревовка удовлетворяет изложенные в законе требования об учреждении местечек в Новороссийском крае, то я со своей стороны и не встречаю препятствия к переименованию этого села в местечко с предоставлением оному прав и преимуществ, местечку дарованных, с учреждением двух трехдневных ярмарок – 16 мая и 26 октября и торгов через каждые две недели”.

Спадкоємцями колезького радника Миколи Антоновича Хорвата були поручики Леонід Миколайович та Михайло Миколайович. Землі, які їм належали, ще і досі старожили Ревівки називають Леонідівкою і Михайлівкою.

Зовсім недавно вдалося отримати копії уставних грамот, викупних договорів, мирських приговорів по викупній операції по власницькому містечку Ревівка 26-ї волості Олександрійського повіту Херсонської губернії поміщиків Михайла Миколайовича та Леоніда Миколайовича Хорватів. Найближчим часом ці документи буде опрацьовано, а при бажанні попрацювати з ними спадкоємцям роду Хорватів ми готові надати таку можливість (Ф. 577, оп. 46, с. 276).

В „Списку землевласників Олександрійського повіту за 1894 рік” значиться, що поручик Леонід Хорват мав у Ревівці 650 десятин землі. В його родині було два сини Дмитро та Володимир та 3 доньки Любов, Катерина та Ольга.

В цьому ж таки документі значиться власниця 298 дес. землі вдова поручика Марія Карлівна. (Очевидно це дружина Михайла).

В 1908 році за Леонідом Хорватом значилася така ж кількість землі. В селі Скалевая, в Павлиші з'являються землі братів Дмитра Леонідовича, який мав полковницький чин та Володимира Леонідовича Хорватів. Другий мав чин колезького асесора.

Як і в 1894 році землями на Ревівці володіє і вдова поручика Марія Карлівна.

З'являється досі невідоме ім'я ще однієї представниці роду Хорватів – дружина поручика Марія Михайлівна Хорват в Ревівці володіє сміхотворно малою кількістю землі 1 дес. 1361 саж.

Мені, як людині в родоводі якої були служителі церкви, особливо приємно було виявити факти про будівництво сербами-переселенцями та їхніми спадкоємцями церков.

Так, головною благодійницею на спорудження Покровської церкви в Новогеоргіївську була полковниця Єфросинія Хорват, яка в 1765 році на перебудову церкви пожертвувала 300 рублів. (Шахов В. К описанию православних приходо// Прибавление к Херсонским епархиальним ведомостям. – 1883 – № 13 – с. 321–335). З цього ж таки документа видно, що в містечку Ревівка (за 6 верст на південний схід від Новогеоргіївська), яке було засноване Хорватом в другій половині XVIII ст.. і отримало статус міста, за спадкоємців колезького радника Хорвата в 1848 році поміщик майор Федір Хорват побудував дерев'яну церкву.

Під 118 номером в списку сербів, які служили в російському війську, (Церович Л. *Серби в Україні*. – Новий Сад. 2002. – с.192) значиться Іван Дмитрович Хорват, генерал-майор. Відомо, що в 1827 році одеський купець, почесний громадянин Омелян Степанович Бондарев разом з братом своїм Макарієм побудували кам'яну церкву на капітал 10000 рублів асигнаціями. Місце для спорудження церкви було вибрано там, де жив генерал-майор Іван Дмитрович Хорват. Земний шлях якого завершився в 1791 р. або в 1793 р.

Такий вигляд мала Воскресенська церква в 30-х роках минулого століття. Та згодом, на гребені хвиль войовничого атеїзму церква перетворюється в будинок культури. На час вступу в місто фашистських військ в серпні 1941 р. в Новогеоргіївську не залишилось жодної церкви.. Клуб було переобладнано в церкву, хоча втрачену дзвіницю і не було відновлено. В такому вигляді церква проіснувала до середини 50-х років, а з будівництвом Кременчуцької ГЕС і підготовчого чаші водосховища, була зруйнована.

Сьогодні в місті Світловодську про Воскресенську церкву Ново-георгіївська нагадує паркан старого міського кладовища, бо зроблений він з церковної огорожі.

В документах про моє народження в графі „Місце народження” стоїть „Село Велика Андрусівка”. В пам'яті збереглися розповіді батьків, що колись давно наше село звалось – Черноградівка. Згодом, навчаючись в школі, працюючи в бібліотеці, і в музеї ознайомила з машинописним примірником книги „Давнє минуле Андрусівки” заслуженого вчителя України, краєзнавця Каракати Микити Мусійовича. Саме вона є джерелом моїх знань про Андрусівку періоду перебування в ній вихідців із Сербії. Назву Чонград село носило в 1753 р. по 1784 р. і було названо знов Андрусівкою уже за розпорядженням начальника Новоросії Г. О. Потьомкіна. Та карті Павла Шафарика „Слов'янські землі” 1838 р., фрагмент якої було надруковано в журналі „Пам'ятки України” 1992, № 1, с. 23, ще збережено назву Чонград.

В Андрусівці містилась 16 рота Пандурського полку, а згодом 7 рота жовтого гусарського полку.

Не можна сказати, що наші люди зустріли приязно нових поселенців. Справа в тому, що старим жителям Андрусівки (як і інших сіл) було наказано вибиратися із своїх насаджених місць, а куди вибиратись не сказано. Трапилась затримка. Додаткове роз'яснення показало, що на своїх місцях можуть залишитися лише ті жителі, у кого був дозвіл на поселення, а в кого не було, то ті мусять повертатися до тих земель, звідки вони прибули сюди. Та ніхто не хотів залишати обжитих країв, а тодішня адміністрація не дуже примушувала людей вибиратися із села і тому частина людей залишилася і Андрусівці.

До приходу сербів Андрусівка входила до складу Крилівської сотні Миргородського полку. Результатом того, що місцеве населення недовіряло сербам може служити те, що більшість „планів” і „записів” про грошові скарби зберегли назву Черноградівка і датуються вони серединою XVIII століття. В свій час, в шкільному музеї Андрусівки зберігалися монети того часу достоїнством 5, 3, 2, 1 коп., ½ коп. (денга), ¼ (полушка). Музей не був державним і частина його експонатів (в тім числі і монети) були розпорошені по інших музеях, приватних колекціях.

За час, що минув від перебування в селі сербів, залишилося небагато слідів. Сучасні прізвища нагадують про сербський родовід. Та лише в роду Лазаревичів зберігається переказ, що їх предки походили від переселенців-сербів і саме прізвище означає „той, що розповідає казки”. Інші ж представники, якщо це дійсно так, пагонів сербського родоводу в селі – Окуневичи, Бабичі, Кириловичі, Яловичі, Вуйчичі, Мамчині (останні переселенці з села Спецівки, тепер це Черкаська область Чигиринський район, де був шанець Шолмош). Прізвище начальника шанця вдалося знайти у праці Каракати М. М.. Мав він звання поручик і звався Люсін. В районному архіві не виявлено жителів села, котрі зберегли це прізвище (було опрацьовано матеріали з кінця XIX ст.. по теперішній час.).

Багато що з історії села пішло під воду в прямому значенні слів. Частина земельних угідь була затоплена водами Кременчуцького водосховища. Серед об'єктів, які пов'язані з перебуванням у нашому краї сербів – острів Каширів (Каширівка). Містився він, де був сільський куток Шланбова. Саме тут знаходився один із двох шлагбаумів (від того і назва Шланбова). Стояв шлагбаум на високій кручі проти Кирилової греблі. Другий форпост містився на так званій Орловій горі і називався Горобцівський форпост. Недалеко було село з такою назвою, яке згодом стало зватись Тясминка. Сьогодні на місці цих форпостів плещуть води Кременчуцького рукотворного моря.

Гошкевич Б. І. в книзі *Нова Сербія 1753–1764 рр.* розповідає про те, що в Андрусівці була державна митниця, де урядовці брали з польських і запорізьких купців велике мито, на що купці скаржилися своєму урядові.

Хронологічні рамки Нової Сербії досить невеликі (1752–1764 рр.) та про перебування сербів в Андрусівці згадали, коли в минулому році розробляли символи населеного пункту. Провідному науковому співробітнику обласного Кіровоградського музею Костянтину Васильовичу Шляховому, він теж є учасником конференції, вдалося знайти зображення історичного герба міста Чонграда в Угорщині. На сесії сільської ради мені довелося представляти проект герба мого рідного села, авторами якого виступили К. В. Шляховий і голова Кіровоградського відді-

лення Українського геральдичного товариства Віталій Єфремович Кривенко. Сьогоднішній герб Андрусівки – це геральдичний щит, де в червоному полі дві срібні балки. Опис герба подається в книзі „Символіка Кіровоградщини: Альбом-каталог”.

Угорський Чонград розташований поблизу злиття двох рік – Тиси і Кереші, а Андрусівка розташувалась в пониззі р. Тясмин перед впадінням її в Дніпро. На сьогодні в районі Андрусівки цих водних артерій не залишилося, їх поглинуло водосховище. Та пам'ять про них збережена в сучасних візитних картках села – гербі і прапорі. На прапорі в квадратному полотнищі червоного кольору дві білі хвилясті смуги. Незнання сербської мови стало причиною виникнення двох трактувань назви Чонград. Одні стверджують, що Чонград – місто Човнів (Шляховий К. В. і Кривенко В. Є.), а інші (Про тих, хто це – скажу далі), що Чонград – „Чорний замок”.

До слова. Саме Сербсько-Українське товариство Нового Саду було моїм першим адресатом в електронній пошті і саме дякуючи зусиллям Средоє Лалича, я отримала опис і графічне зображення герба Чонграда. Але надісланий герб інший, ніж той, що був нам відомий. Теперішній герб Угорського Чонграда використовується з 1990 р. Основою для нього стала міська печатка 1738 р. Як печаткою нею користувалися до 1849 р., з 1903 по 1949 рр. А Українська Андрусівка з 2002 р. користується тим історичним символом, який (єдиний) мало село за перебування в ньому сербів.

В описі, надісланому Сербсько-Українським товариством, зазначається, що Чонград – це Чорний замок. Одним із завдань, яке мені дали мої земляки із села Андрусівка, було з'ясувати чому – замок саме Чорний? Чи то колір стін такий, чи чорні справи вершив (був казематом, чи щось інше).

Землеволодіння сільськогосподарського виробничого кооперативу „Славутич” межують з землями Глинської сільської ради (село Семигір'я). І саме тут є урочище, яке зветься Вуїчівське. Тут були землеволодіння поміщиків Вуїчів. На кінець XIX ст. лише по Андрусівському земельному округу (Київська старовина. 1889, т.26, с.117) значилися землі: капітана Вуїча – 200 дес., ротмістра Вуїча (Салагатово) – 1540 дес., квартирмейстера Вуїча – 105 дес., дворянина-поміщика Вуїча в селі Сніжкова Балка (Кирпівка) – 13 дворів і землі 180 десятин. Та лише ті землі, що межують з селом Семигір'я, зберегли назву Вуїчівське.

В 80-х роках минулого століття мені довелося бачити там порослі бур'янами руїни споруди, яка була зроблена з червоної цегли та каменю. За переказами старих людей, зокрема, мого батька Шуліки Павла Миколайовича, тут містився до революції 1917 року пивзавод, власником якого був Вуїч.

„Наслідили” Вуїчі і в Новогорьківську за сербів в Крилові. Доказом цього є фотографія з фондів музею міста Світловодськ, копію її я додаю до доповіді. Підпис під світлиною такий : „Зустріч в маєтку поміщика Вуїча в Новогорьківську”. Де саме хазяїн маєтку, можна лише гадати. Невдалося мені знайти і жителів міста та району, хто б носив прізвисько Вуїч.

Нині покійний, працівник нашого музею Артем'єв Іван Андрійович розповідав таку бувальщину, яка спирається на деякі історичні факти. Коротко перепо-

вім її. В нашому краї у Польському Крилові перебував у в'язниці Богдан Хмельницький. Дуб, що ріс на околиці Новогеоргіївська (ця назва стала вживатися з 1822 р.), звали дубом Хмельницького, нібито майбутній гетьман під ним зупинявся.

А от, дід Артем'єва І.А. розповідав йому, що на Великдень поміщик Вуїч розговівлявся за столом, який було прилаштовано на дубі Хмельницького. Чи так це чи ні, та можливо є тут Вуїчі і їм цікаво буде глянути на фото дуба.

Із книги Л. Церовича, люб'язно надісланої на мою адресу, можна гадати, що одним із роду Вуїчів був майор новосербського пандурського полку Хорвата Максим Вуїч, який згадується серед імен 146 штабних офіцерів і генералів.

Одним з найбагатших колгоспів району і найблагоулаштованих населених пунктів є село Іванівка. Саме тут стояла 14 рота пандурського полку. Назву Іванівка серби замінили на Яново (Янопіль). Знову Іванівкою село стало в 1945 році. Зусиллями краєзнавця Журавського Владислава Васильовича і голови сільськогосподарського товариства Івана Яковича Середи в 2002 році побачила світ книга про історію села. В центрі роти, як і в інших населених пунктах, було закладено шанець (земляне укріплення). До речі. Сенат заборонив називати шанці „фортецями”, а тільки поселеннями. Це було зроблено для того, щоб не викликати протестів як з боку Польщі, так і з боку Туреччини. Земляне укріплення в Іванівці було збудоване на території нинішнього автопарку, тобто в центрі сучасного села. Залишки земляного валу ще й сьогодні можна було відшукати в заростях шовковиці вище приміщення адміністративного будинку і Будинку Культури. Тут же пізніше була і площа, де проводилися огляди військових поселенців і паради. Хати мешканців будувалися рівними лініями, які стали основою майбутніх вулиць. До цього часу в Іванівці головна вулиця, паралельно з офіційною назвою, називається „Лінія”.

В Табурищі (2 рота пандурського полку), яке сьогодні стало одним із мікрорайонів Світловодська, вулиця Богдана Хмельницького від колишнього клубу „Дніпро” в бік озера теж називається „Лінією”.

З приходом в Таборище 3 роти Жовтого Гусарського полку ця вулиця стала називатись „Білоконівкою” від окрасу коней. Якого окрасу були коні в гусар з 15 роти, що стояла в Іванівці, мені не відомо.

До речі, саме з Іванівки більшість носіїв прізвища Лазаревич.

В селі *Миронівна* не виявлено слідів перебування в ньому сербів. Ніхто з жителів не пригадав, яку іншу назву мало село. І лише дякуючи книзі „Серби в Україні” стало відомо, що тут стояла 18 рота пандурського полку і Миронівна називалась Мандорлак. Не залишилось в селі і жителів, які б були носіями прізвища Михайлович, так як капітан Дмитро Михайлович був керівником сербів-переселенців.

Село *Глинськ* має чи не найбільше прізвищ сербського походження. Це, зокрема, Митич, Живан, Карапиш, Коруц, Шандор, Марушан. Ймовірно, що їх предки в XVIII ст. були гусарами 19 роти гусарського полку, а згодом 9 роти Жовтого Гусарського полку. Відомо, що опис села зробив академік Гульден-штат, але знайти російський чи український опис Глинська мені не вдалося.

Найбільшим багатством нашого краю є не уран, не золото, навіть не хліб, а жіноча краса. Доказом цього є характеристика дана місту Єлисаветграду „королем поетів” Ігорем Северяніним:

„Давно красавицами славен
Елисаветы Первый град.
Мужчины каждый обезглавлен
Сердцами их, как говорят.
Брюнетки, росле, смуглянки,
С белками синими слегка –
Вас, южные израильтянки,
Я узнаю здалека...”

Дивне, здавалося б, твердження про красунь. Виходить, що саме єврейський тип краси переважав у Єлисаветграді. Представників цієї національності було немало в наших краях, та не лише них мав на увазі Ігор Северянін. Серби, як відомо, відносяться до південних слов'ян. Вони – нація брюнетів. І перш ніж говорити про жінку-красуню, чиє ім'я пов'язане з нашим районом, назву інших жінок, представниць сербського родоводу:

Варвара Белич – мама видатного художника-земляка Івана Похитонова (до речі, в 1915 році художник був у гостях в селі Нікольському у родині Угриновичів, де було виконано кілька робіт: „Старий будинок у Нікольському”, „Пейзаж у Херсонській губернії”, „Степове селище. Нікольське”).

Перша дружина Марка Кропивницького Олександра до заміжжя носила сербське прізвище – Вукотич. Сербського походження була мама нашого видатного поета Євгена Маланюка, Гликерія Стоянова. Та моя інформація про іншу, менш відому жінку, хоча її слід не менш вагомий. Пов'язаний він з поетом Афанасієм Афанасійовичем Фетом, автором поетичних збірок „Ліричний пантеон” (1840), 4-х книг під спільною назвою „Вечірні вогні” (1883–1891). У 1845–1859 роках Афанасій Фет перебував на військовій службі, з них понад 10 років – на Єлисаветградщині (Єлисаветград, Новогеоргіївськ, Нова Прага, Олександрія, Березівка, Новомиргород, Красносілля, Єлисаветградка та ін.). Саме тут він познайомився з Марією Лазич, котрій присвятив сотні віршів, звертаючись до неї протягом майже 40 років, не зважаючи на її трагічну смерть.

Ось що пише академік Дмитро Благой, дослідник творчості Фета:

„По свидетельствам близко знавших поэта современников, он пользовался большим успехом у женщин и всегда был в кого-нибудь влюблен. Но любовь к Лазич действительно оказалась наиболее сильным и глубоким чувством. Можно с большим основанием думать, что именно сближение с Лазич подсказало одно из самых благоуханных созданий мировой любовной лирики, сотканное из лунных лучей, соловьиных трелей, зыбкой и таинственной светотени и торжествующей утренней зари, лобзании и слез радости и счастья-, стихотворение:

„Шепот, робкое дыханье,
Трели соловья.
Серебро и колыханье
Сонного ручья,

Свет ночной, ночные тени,
 Тени без конца,
 Ряд волшебных изменений
 Милого лица,
 В дымных тучках пурпур розы,
 Отблеск янтаря,
 И лобзания, и слезы,
 И заря, заря!..."

Цей вірш, як і сотні інших, народилися на Єлисаветградщині. І, майже сто відсотково можна сказати, що джерелом натхнення була Марія Кузьмівна Лазич. А познайомився він з нею в маєтку Олени Федорівни Бржеської в селі Федорівка, яке до середини ХХ століття належало до нашого району.

Двадцятирічна донька відставного генерала, серба за походженням, Марія була високою, стрункою, мала незвичайно розкішне чорне із сизим відтінком волосся (згадаймо Ігоря Северяніна: „брюнетки, рослые, смуглянки, с белками синими легка...»). В своїх спогадах „Ранние годы моей жизни” (1893). Афанасій Фет не називає її ім'я. А перегукуючись з Пушкінською Тетяною називає її Оленою Ларіною. Саме ця обставина стала на заваді в тому, що фетознавці занадто пізно почали шукати свідчення про Марію Лазич. Ось вони. Виросла вона в скромній за достатками сім'ї, була стримана в поведженні, дуже обдарована від природи. Талановита музикантка, шанувальниця Жорж Санд, вона давно знала й любила вірші Фета. Молоді люди покохали одне одного, не відаючи яким страшним виявиться фінал їхнього роману. „Я ждал женщины, которая поймет меня, и дождался ее”, – писав Фет своєму приятелю Борисову. В своїх мемуарах Фет зазначає: „Я уже говорил о замечательной музыкальной способности Елены. Мне отрадно было узнать, что во время пребывания в Елисаветграде Лист умел оценить ее виртуозность и поэтическое настроение. Перед отъездом он написал ей в альбом прощальную музыкальную фразу необыкновенной красоты. Сколько раз просил я Елену повторить для меня на рояле эту удивительную фразу. Под влиянием последней я написал стихотворение:

«Какие-то носятся звуки
 И льнут к моему изголовью,
 Полны они томной разлуки,
 Дрожат небывалой любовью.
 Казалось бы, что ж? Отзвучала
 Последняя нежная ласка,
 По улице пыль пробежала,
 Почтовая скрылась коляска...
 И только... Но песня разлуки
 Несбыточной дразнит любовью,
 И носятся светлые звуки
 И льнут к моему изголовью».

З численних творів, пов'язаних з Лазич, на особливу увагу заслуговує поема „Сон”. Центральний жіночий образ – це, безперечно, Марія Лазич, а поручик Лосев

– це сам автор. Саме в цьому творі зображено трагічний фінал їхнього кохання. Хоча, з позиції сьогодення, ця причина стоїть давно. Для того часу вона формулювалась просто – „у неї нічого, і у мене нічого...” Шлюб безприданниці та бідного офіцера? Для Фета – це немислимо. І тому він весь свій могутній інтелект, силу волі, саму душу підпорядковує досягненню іншої мети – поверненню імені та багатства, не розрізняючи добра і зла, жертвуючи навіть коханням. Марія знала, що він не одружиться з нею, але благала поета не обривати їхні стосунки. Фет також скаржився другу Борисову, що „не имеет духу и силы... разрубить мечом этот несчастный гордиев узел любви”. І все ж – в ім’я „ідеї фікс” – він пішов на повний розвив.

Остання зустріч Афанасія Фета і Марії Лазич відбулася в травні 1851 року. Восени того ж року Марія померла жакливою смертю, таємниця якої, як і обставини народження Фета, так до кінця і не з’ясовані. За офіційною версією, на Марії спалахнула сукня, від сірника (дівчина палила папіроси, наслідуючи Жож Санд). Та є підстави думати, що вона це зробила свідомо, що це самогубство. Охоплена полум’ям, Марія вигукнула: „Ради бога, врятуйте листи (листи Фета до неї), „кинулась сходами в сад. Там. Пробігши, наскільки вистачило сил, вона впала, вся обгоріла”. Врятувати її після цього було вже неможливо, і в страшних муках через чотири дні Марія Лазич померла. Її останніми словами були: „Він не винен – а я”.

І до кінця життя прожив поет з почуттям вини і саме це живило його творчість.

Не зустрів би корнет Афанасій Фет прекрасну доньку відставного генерала, серба за походженням Кузьми Лазича, на ймення Марія, то не було б і віршів, які стали золотими перлами світової поетичної скарбниці.

Якими були серби-переселенці? В „Матеріалах для оцінки земель Херсонської губернії” за 1888 рік знаходимо опис своїх земляків, який зробив Симеон Степанович Пищевич, що володів землями в нашому районі. Характеристика, м’яко говорячи, не відмінна: „были всего вор наголо и пьяницы прегорькие, наволочь то такая была, что хуже сыскать было негде невозможно; между иных были оружейные лесовые настоящие разбойники и где только чего на ночлегах и проездом через жилища и в корчмах захватют и сорвать могут, то уже были их”. Але мені, особисто, більше імпонує характеристика сербів, яку збережено в жартівливій „Пісеньці про серба”, яку записав на Єлисаветградщині Володимир Миколайович Ястребов („Київська старовина”)

„Ой серби не чорновусий:
Чого в тебе кафтан куций
– Кляті дівки підпоїли
І кафтан підкоротили.
Сербин милий чорновусий,
Сербин не багатий –
За ним дівки стадом ходять
Як товар рогатий.
За сербином добре жити,
Що нічого не робити,

Горілочку та мед пити,
Хорошенько походити...”

Та, завершити своє дослідження я хочу словами з роману-епопеї Мілоша Црнянськи „Переселенці”:

„...гори, ріки, населені пункти в своїх назвах надійніш бережуть пам’ять про минуле, ніж одиночки на протязі одного свого життя”.

Ось ці назви: Крилов, Табурище (Табуриште), Андрусівка (Чонград), Іванівка (Янопіль), Миронівка (Мандорлак), Глинськ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аболмасова О. *Криловський шанець*.// Світловодськ вечірній-2002 – 7 червня.
2. Бокій Н. М., Брайченко О. Д., Куценко Л. В. *До джерел історії краю*. – Кіровоград – 1994 – 186 с.
3. Караката М. М. *Давнє минуле Андрусівки*. – Київ – 1967.
4. *Нова Сербія і фортеця св.Єлисавети* //Єлисавет – 1992 – 14 жовтня.
5. Описание населенных пунктов Елизаветградского уезда (к карте 1798) в т.ч. сельца Ревовки примьер-майора Ф. И. Хорвата и деревни Павловки генерал-майора С. С. Пищчевича. (ф. 1350, оп.312, с.238)
6. Панченко В. *Жорстокий романс Афанасія Фета* //Народне слово – 2003– 6 лютого.
7. *Символіка Кіровоградщини: Альбом-каталог* – Кіровоград: Мавік – 2002 – 104 с.
8. Тимофієнко В. *Города северного Причерноморья во второй половине XVIII века*. – Київ - 1984 – с. 39–43
9. Церович Л. *Серби в Україні* – Новий Сад – 2002 – 416 с.
10. Шаповал А. А. *Легенда про джерельце* // Наддніпрянська правда – 1992 – 16 травня.
11. Ястребов В. Н. *Песня за серба*// Киевская старина – Киев – 1884.

РЕЗИМЕ / SUMMARY

У раду аутор саопштава широку лезезу података, сазнања и фолклорног материјала о траговима живота Срба који су се, као припадници пандурског пука Јована Хорвата, населили на простору данашње општине Светловодск (Україна). Генеалошки след појединих породица (Хорват, Вујић) он прати све до прве деценије 20. века. Предмет његове пажње су и жене рођене у српским породицама чија су имена сачувана у контексту биографија познатих личности Руске царевине. Највише се задржао на приказу «љубавног романа» талентоване пијанисткиње Мари-

је Лазих и знаменитог песника Фета. Такође, он презентира и низ чињеница о културно-историјским објектима и предметима (Покровска црква у Новогеоргијевску, грб Андрусивке, т.ј. некадашњег Чонграда и др.).

*

The paper gives a variety of data, information and folklore material related to the traces of the lives of the Serbs who as members of the police regiment of Jovan Horvat settled in the region of the present municipality of Svetlovodsk in Ukraine. The author followed genealogic traces of certain families (Horvat, Vujic) to the first decade of the 20th century. The subject of his attention were also the women born in Serbian families whose names were preserved in the context of biographies of well-known personalities of the Russian empire. The author presented in details the “love story” of the talented pianist Marija Lazic and the well-known poet Feta. He also presented a series of facts about cultural-historical facilities and objects (Church Pokrovska in Novogeorgijevsk, the coat of arms of Andrusivka, that is, the former Congrad and others).